

CUMHURİYET HALK PARTİSİ ERZURUM İL ÖRGÜTÜ'NÜN 1933 YILINDA YENİDEN YAPILANDIRILMASI

RE-CONSTRUCTION OF ERZURUM CITY ORGANIZATION OF REPUBLICAN PEOPLE'S PARTY IN 1933

Yrd.Doç.Dr.İsmail EYYUPOĞLU*

1925 yılında Cumhuriyet Halk Partisi il örgütleri toplam ondört bölgeye ayrılmış ve her bölgenin başına da bir müfettiş getirilmişti. 1927 Nizamnamesi'ne göre Bölge Müfettişleri, genel idare kurulu tarafından belirlenmekte idi. Bu müfettişler geniş yetkilerle donatılmışlardı. 1931 yılında alınan karar doğrultusunda yazılan teftiş raporları, genel merkezle ilgili müfettiş arasında "sır" olarak kalacaktı. Müfettişler tarafından teftiş edilen bölge ile ilgili olarak, genel merkez tarafından verilen onüç maddelik basılı soru evrakının doldurulması ve bu çerçevede teftişin yapılması bir gereklilik idi¹.

Müfettişler, görev bölgeleri içerisinde parti idaresi ve çalışmasından sorumlu olan en yüksek makam olarak konumlandırılmışlardı. Parti teşkilatına dair bütün uygulamaların, kurumsal yazışmaların ve hesapların müfettişler tarafından incelenmesi, tespit edilen usulsüzlüklerin de gözden geçirilerek düzeltilmesi görev alanları içerisinde idi².

* Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, Öğretim Üyesi

¹ Hakkı Uyar, *Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul, 1998, s.244,245.

² Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması*, İstanbul, 1999, s.402,403.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ ERZURUM İL ÖRGÜTÜ'NÜN 1933 YILINDA YENİDEN YAPILANDIRILMASI

Bu bağlamda 1933'te Çoruh (Artvin) Mebusu Asım (Us) Bey³ tarafından Erzurum Cumhuriyet Halk Partisi il örgütü teftiş edildi. Bu teftiş esnasında partinin 1931, 1932 ve 1933 yıllarına ait evrakları gözden geçirildi. Yapılan incelemeler neticesinde; Parti İl İdare Heyeti'nce olağan olarak yapılan toplantıların, yıllara göre dağılımı şöyle idi: 1931'de oniki defa; 1932'de hiç toplanılmadığı; 1933'te de onüç defa toplanıldığı tespit edilmişti⁴.

Asım Bey'e göre; parti karar defterine kaydı düşülmüş olan bu toplantılar, her ne kadar 1932 yılı dışında düzenli olarak yapılmış görülüyorsa da şüphe uyandırmakta idi. Dönemin Parti İdare Heyeti Başkanı Rıza Bey'in dışında diğer üyelerin Halk Partisi'ne ilgileri yok denecek kadar azdı. Hatta Rıza Bey'in dışında parti işleri ile alakalı olan başka bir kimseye ulaşmak ta oldukça zordu. Zaten yapılan görüşmeler neticesinde de bu durum bütün çıplaklığı ile ortaya çıkmıştı. İlgisizlik yüzünden alınan kararların tamamına yakını "kağıt üzerinde" kalmıştı⁵.

Parti üye kayıtlarının tutulduğu defterde de eksiklikler bulunmakta idi. İkiyüzdoksanbir kişinin üye kayıt defterinde isimleri bulunmasına rağmen bu kişilerin parti ile alakalarının ne surette olduğu şaibeli idi. Çünkü şapka isyanında⁶

³ 1884'te Manisa'nın Gördes İlçesi'nde doğdu. İlk öğrenimini Gördes'te tamamlayıp, Beşiktaş Askeri Rüştiyesi ve Vefa İdadisi'ni bitirerek, 1907'de Mülkiye'den mezun oldu. Anadolu'daki bazı kazalarda kaymakam Vekilliği ve kaymakamlık yaptı. Daha sonra İstanbul'a gelerek Hüseyin Cahit Yalçın'ın çıkardığı Tanin gazetesinde yazarlığa başladı. Aynı zamanda Üsküdar İdadisi'nde Türkçe öğretmenliği yaptı. Öğretmenlik görevine değişik eğitim kurumlarında devam etti. Haziran 1918'de Ahmet Emin Yalman'la birlikte Vakit Gazetesi'ni çıkardı. Vakit Gazetesi'nin sahibi ve başyazarı olarak TBMM III.Dönem (1927) seçimlerine katıldı ve Artvin Milletvekili oldu. (*Türk Parlamento Tarihi*, TBMM III.Dönem, III, Ankara, 1995, s.79-80); 4 Mayıs 1931'de IV.Dönem Milletvekili olarak yeniden seçildi. Dönem boyunca anayasa komisyonunda görev yaptı. (*Türk Parlamento Tarihi*, IV.Dönem, II, s.66). Asım Bey'in 1930-1950 yıllarını içeren hatıratında Erzurum C.H.P il örgütünün teftişine yönelik herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. (Asım Us, *1930-1950 Atatürk, İnönü, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Giriş Devri Hatıraları*, İstanbul, 1966, s.71,79.)

⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490.01.648.151.1-1

⁵ BCA, 490.01.648.151.1-1

⁶ 25 Kasım 1925'te 677'nolu Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra özellikle şapka'ya karşı yurdun değişik yörelerinde isyanlar yaşanmaya başladı. Erzurum'da Şeyh Hacı Osman'ın kıskırtması ile sabah namazından sonra toplanan 3000 kişi çarşığı kapattıktan sonra valinin evi önünde "biz gavur memur istemeyiz diye!" bağırma

Erzurum'a İstiklâl Mahkemesi'nin⁷ geleceği duyulunca, Parti İdare Heyeti Başkanı Rıza Bey bir usulsüzlük yaparak, kendisine yakın insanları alelacele partiye kaydettirmişti. Bu durum partinin ilkelerine bağlı olan vatandaşların üyeliklerini zorlaştıran bir unsur olarak sorun oluşturmakta idi⁸.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin Erzurum il örgütündeki üye kayıt defterlerindeki usulsüzlük anlaşılacağı üzere, sekiz yıllık bir süreci kapsamakta idi. Çünkü, şapka isyanı 1925'in Kasım ayında gerçekleşmesine rağmen Asım Bey'in teftiş raporu 1933'te yazılmıştı. Bu da Halk Partisi'nin taşra örgütleri üzerindeki kontrol mekanizmasının zayıflığını göstermekte idi. Zaten yukarıda da belirtildiği üzere yapılan teftiş sürecinde, partinin üç yıllık kayıtları gözden geçirilmiş ve üye isimleri üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadığı tespit edilmişti. Buradan hareketle 1925'le 1930 arasında da il örgütünün yapılanmasında değişiklik yapılmadığı anlaşılmaktadır⁹.

İl örgütünün hesap defterleri de nizamnamelere uygun olarak tutulmamıştı. Üç yıllık dönemde parti kasasına giren paranın toplam miktarı ikibinyediyüz lira idi. Paranın sorumluluğu sırası ile merkez ilçe idare heyeti üyesi Malyemezoğlu Tahsin Bey ile Karşılızade Rıfat Bey'de idi. Bu kişiler parayı bankaya yatırmak yerine kendi üzerlerinde bulundurmışlardı. Gelir gider defterleri de bu bağlamda

başlamışlardı. Güvenlik güçleri olaya müdahale edip bunlardan isyancılardan bazılarını tutuklamaya çalışınca çıkan çatışmada üç kişi hayatını kaybetmişti. Bunun üzerine hükümet, Erzurum'da bir ay süre ile sıkıyönetim ilan etmişti. (Şerafettin Turan, *Mustafa Kemal Atatürk*, İstanbul, 2004, s.475.)

⁷ Erzurum'daki ayaklanma ile ilgili ilk davaya sıkıyönetim mahkemesi tarafından bakıldı. Suçlu bulunanlar idama mahkum edilerek asıldı. Bölgeye İstiklâl Mahkemesi gönderildi. Bakanlar Kurulu "İrtica hareketlerinin müşterek ve esas sebebinin meydana çıkarılması için, irticanın en kuvvetli yeri ve dayanak noktası olan Erzurum hadisesinin yerinde incelenmesi için İstiklâl Mahkemesi'nin mümkün olduğu kadar çabuk Erzurum'a gitmesinde" yarar olduğuna karar vererek gerekli görevlendirmeyi 29 Kasım 1925 te yaptı. (Ergün Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, I-II, İzmir, 1988, s. 409,410.)

⁸ BCA, 490.01.648.151.1-1

⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde Erzurum il örgütünün teftişi ile ilgili ilk rapor 1933 yılına aittir.

**CUMHURİYET HALK PARTİSİ ERZURUM İL ÖRGÜTÜ'NÜN
1933 YILINDA YENİDEN YAPILANDIRILMASI**

düzensiz idi. Defterleri tutmakla görevli kişi de Erzurum Belediyesi'nde çalışan Katip Nail Bey idi¹⁰.

Asım Bey, derhal harekete geçerek, parti örgütünde belirlediği eksiklikleri gidermek üzere idare heyetini, 3 Temmuz 1933'te acilen toplantıya çağırdı. Varolan eksiklikleri ona göre birer kusur idi. İlgililere gerekli uyarılarda bulundu. Toplantıda bulunan kişiler; yapılan tenkitleri dikkate alarak, "mademki biz yapamıyoruz, istifalarımızı verelim" diyerek, görevden ayrılmak istediklerini yazılı olarak ifade ettiler¹¹.

Bunun üzerine Asım Bey, yaptığı açıklamada; Erzurum'a gelirken, herhangi bir önyargıya sahip olmadığını ama ortada fiili bir durumun var olduğunu söyleyerek, Halk Partisi il örgütünün yapılan incelemeler neticesinde çalışmadığını, bu sebeple istifalarının uygun olacağını ifade etti. İl örgütü için artık yapılacak tek bir şey kalmıştı. O da kongreye giderek, yeni bir idare heyeti seçmekti. Bu doğrultuda 20 Temmuz 1933'te kongrenin yapılmasına karar verildi¹².

Kongre hazırlıklarının tamamlanması için onbeş günlük bir süre tanınmıştı. Asım Bey, bu zamanı kendi çalışmaları için de bir fırsat olarak, değerlendirmekte idi. Böylece Erzurum ve çevresindeki parti üyelerini ve idarenin sorumluluğunu yüklenebilecek kişileri daha iyi değerlendirebilecekti. Bu amaçla yaptığı çalışmaların neticesinde Erzurum'da Serbest Meslekle uğraşan kişilerin büyük bir kısmının Halk Partisi'ne uzak durduğunu tespit etti. Partinin sorumluluğunu yüklenebilecek kişilerin arasında ayrılıklar olduğu; bir kısmının Ticaret Odası Başkanı Bedrettin Bey'e¹³, bir kısmının da Belediye Başkanı'na¹⁴ bağlı olduğu

¹⁰ BCA, 490.01.648.151.1-1

¹¹ BCA, 490.01.648.151.1-1

¹² BCA, 490.01.648.151.1-2; Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1927 tarihli Nizamnamesi'nde müfettişlere verilen yetkiye göre; çalışmayan parti örgütleri feshederek, seçimle yeni bir idari heyet kurabilirlerdi. Ancak bunu sebepleri ile birlikte genel merkeze bildirmek ve onların kararına sunmak mecburiyetindeydiler. (Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması*, s.402.)

¹³ Belgede Sadrettin Bey olarak yazılmasına rağmen, Erzurum Ticaret ve Sanayi Odasında yaptığımız araştırmalar sonucunda; Asım Bey'in raporunun yazıldığı günlerde oda başkanının Bedrettin (Gözübüyük) Bey olduğu anlaşılmıştır. İlgili rapor

anlaşılmıştı. Eski İdare Heyeti Başkanı Rıza Bey'in bağlı bulunduğu Korukçuzade ailesi de yapılan araştırmalara göre; kalabalık ve zengin olmasına rağmen, bu aileye mensup olan kişilerin birbirleri ile sorunları olduğu ve halkın da kendilerini pek sevmediği edinilen izlenimler arasında idi¹⁵.

Asım Bey'in amacı; program ve ilkeler doğrultusunda çalışabilecek bir il örgütü kurabilmektir. Anlaşılacağı üzere eski idare heyeti bunu başaramamıştı. Parti, asli görevinden uzaklaşmış içi boş bir kurum haline gelmişti. Şehrin önde gelenlerinin arasındaki hizipleşme de yapılacak işleri bir kat daha zorlaştırmakta idi. Bunda Eski İdare Heyeti Başkanı Rıza Bey'in katkısı olduğu kadar o günlerde üst düzey yöneticilik yapan kişilerin ve mebusların hiç mi sorumluluğu yoktu. Elbette bütün sorumluluğu Rıza Bey'e yüklemek gerçekçi olmaz. Ancak Asım Bey, öncelikli olarak dinamik ve çalışkan bir Halk Partisi il örgütü kurmak amacı ile harekete geçti.

Erzurum il merkezinde kalmayarak çalışmalarını geniş bir sahaya yaymayı düşündü. Çevre kazalardaki parti örgütlerini de yerinde ziyaret ederek, onlarında görüşlerini almak istedi. Ancak o günkü şartlar içerisinde sadece Erzurum'un Pasinler (Hasankale) Kazası'nı teftiş edebildi. Asım Bey, Erzurum'daki il idare Heyeti Başkanı'nın aksine buradaki başkandan¹⁶ etkilendi. Onu işine önem veren aktif bir kişi olarak değerlendirdi. Partiye ait defterlerin de düzenli olarak tutulduğunu tespit edildi. Ancak, yine de bazı eksiklikler yok değildi. Kazadaki parti teşkilatlanmasında nizamnameye uygun olmayan durumlar bulunmakta idi. Kaza İdare Heyeti Başkanı'na göre eksikliklerin sebebi İl idare Heyeti'nin çalışmamasından kaynaklanmakta idi. Asım Bey'e göre yapılan eleştiri bu noktada

daha sonra yazıldığı için Asım Bey muhtemelen oda başkanının ismini yanlış hatırlamaktadır.

¹⁴ Asım Bey'in teftiş raporunu yazdığı dönemde, Erzurum Belediye Başkanı Mustafa Durak (Sakarya) idi. Bu görevini 1932-1935 yılları arasında sürdürmüştü. (Enver Konukçu, Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Erzurum, Erzurum, 1999, s.224.) Bu yıllarda Erzurum'da görev yapan vali'de Ahmet Necati (Şumnu) idi. (Ali Galip Baltaoğlu, *Atatürk Dönemi Valileri*, Ankara, 1998, s.141.)

¹⁵ BCA, 490.01.648.151.1-2

¹⁶ Cumhuriyet Halk Partisi Pasinler Kaza İdare Heyeti Başkanı'nın ismi tespit edilemedi.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ ERZURUM İL ÖRGÜTÜ'NÜN 1933 YILINDA YENİDEN YAPILANDIRILMASI

haksız idi. Çünkü belirlenen sıkıntılar Pasinler Kazası ile ilgili idi. Bundan da başkanın kendisi sorumlu idi¹⁷.

Asım Bey, Pasinler'de iki gün kaldıktan sonra Erzurum'a döndü. Kongreye kadar kısıtlı bir zamana sahipti. Bu günlerde çevre kazalardaki delegeler de Erzurum'a gelmeye başlamışlardı. Kazaları idari heyetleri durum değerlendirmesi yaptı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin Erzurum merkez ve taşra teşkilatı çok kötü bir durumda idi. Hiçbir yerleşim bölgesinde köy, mahalle ve semt ocakları kurulmamıştı¹⁸.

Asım Bey şaşkınlığını şu cümlelerle ifade etmekte idi: "Ankara'dan ayrılırken Erzurum'da iyi veya fena bir fırka teşkilatı mevcut olduğunu ve ancak bazı teşekküllerde aksaklık olması muhtemel olduğundan oraların teftiş ve ıslahı lazım geldiğini tahmin ederek Erzurum'a gitmiş idim. Böyle hiçbir şey olmadığını görünce bana fena tesir yaptı"¹⁹.

20 Temmuz 1933'te Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeni idari kadrolarını oluşturmak amacı ile Erzurum İl Kongresi toplandı. Yukarıda belirtilen sıkıntılara rağmen mevcut serbest meslek sahiplerinden bir idare heyeti oluşturuldu. Güvenilir ve dürüst olmalarına önem verildi. Yeni İl İdare Heyeti Başkanı Osman (Koptagel) Bey olmuştu²⁰. Heyet, işbaşı yapar yapmaz, mahalle, köy ve nahiye teşkilatlarını yeniden yapılandırmaya başladı. Yaz ayı içerisinde bulunduğu için, halkın çoğunlukla tarlalarda çalışmasından ötürü, bu teşkilatlanmanın ancak üçdört ay içerisinde tamamlanabileceği düşünülmekte idi²¹.

Öncelikli olarak mahalle ocakları üzerinde çalışıldı. Bu konuda büyük aşama kaydedildi²². Cumhuriyet Halk Partisi 1923'te kurulmasına rağmen²³ Erzurum İl Başkanlığı'nın kurumlaşmasını tamamlayamamış olması, oldukça düşündürücü idi.

¹⁷ BCA, 490.01.648.151.1-2

¹⁸ BCA, 490.01.648.151.1-2

¹⁹ BCA, 490.01.648.151.1-3

²⁰ BCA, 490.01.648.152.1.

²¹ BCA, 490.01.648.151.1-3

²² BCA, 490.01.648.151.1-3

²³ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi*, Ankara, 1983, s.394.

Çünkü parti'nin halen bir binası, hatta tabelası bile yoktu. Bu amaçla hükümet binası civarında uygun bir yer tutularak, partinin işler bir vaziyet almasına çalışıldı. Bu doğrultuda il idare heyetinin toplantıları yapılmaya başlandı. Asım Bey'in yeni oluşturulan heyetten beklentileri oldukça fazla idi. Ancak başıboş bırakmamak gerekirdi. Genel merkezin ilgili bürosunun Erzurum'dan ilgi ve alakasını eksik etmemesi bir zorunluluk idi²⁴.

Eski idare heyeti ile Erzurum Valisi Ahmet Necati Bey arasında uyumsuzluk yaşandığı da bir vaka idi. Yeni oluşturulan İl İdare Heyeti ile vali arasında ilişkiler de eskiye göre oldukça dengeli idi. Bu konuda Ahmet Necati Bey, Asım Bey'e gerekli teminatta bulunmayı da ihmal etmemiştir²⁵.

Asım Bey, Cumhuriyet Halk Partisi Erzurum İl İdare Heyeti ile yaptığı çalışmaları tamamladıktan sonra Erzurum'un genel durumu ile ilgili bilgileri de genel merkeze bildirdi.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Erzurum'un merkez nüfusu yüzotuzbin idi. 1933 yılında ise bu nüfus yirmiyedibine inmişti²⁶. Şehir harap bir durumda idi. Belediyenin gelirleri oldukça az idi. 1933'ün yaz ayları itibarı ile Okterva'dan²⁷ payına düşen miktarı alamamış olan Erzurum Belediyesi üç aydır maaş verememekte idi. Borcu da artmış idi²⁸.

Erzurum'da idari açıdan da büyük zaafılar bulunmakta idi. Kazaların bir kısmında kaymakam, posta telgraf müdürü ve jandarma komutanı bulunmamakta idi. Bunun yanı sıra asayişle ilgili sıkıntılar da yaşanmakta idi. Eşkya bölgede

²⁴ BCA, 490.01.648.151.1-3

²⁵ BCA, 490.01.648.151.1-3

²⁶ BCA, 490.01.648.151.1-3; İstatistik Umum Müdürlüğü'nün 1927 yılında yapmış olduğu tespitlere göre Erzurum merkez ve çevresinin toplam nüfusu 270.000 idi. Bu nüfusun 119.000'i evli idi. Vilayet nüfusunun 78.000'i ziraatle geçimini sağlarken 2634'ü imalat, 2904'ü ticaretle uğraşmakta idi. Merkezde ise genelde ticaret erbabı vardı. Şehir halkının 270'i ziraat, 2007'si ticaret alanında etkinlik göstermekte idi. (İsmail Eyyupoğlu, "Kars Sayısları Mehmet Nazif Sirel'in 1936'da C.H.P Erzurum İlbaylığı'nı Teftişi", Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Dergisi*, III/3, (Ocak 2003), s.122.)

²⁷ Okterva: Şehre dışardan getirilen mallardan alınan belediye vergisi. (*Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü*, İstanbul, 1962, s, 158.)

²⁸ BCA, 490.01.648.151.1-3.

CUMHURİYET HALK PARTİSİ ERZURUM İL ÖRGÜTÜ'NÜN 1933 YILINDA YENİDEN YAPILANDIRILMASI

oldukça etkin idi. Hatta Asım Bey'in tabiri ile "şekavetin siyasi rengi henüz zail olmamıştı". Bölgede soygun yapan insanlar, vatandaşın şapkasıyla, sakal ve bıyığı ile uğraşmakta idi²⁹. Bu tarz bir etkinlik içinde olanlara göre; devletin memurları onlardan zorla tahsilat yapmaktaydı. Bu yüzden onlar da soygunculuk yapmaktaydılar³⁰.

Asım Bey'in raporunda ekonomik sorunlara da değinilmişti. Trabzon-Erzurum-Ağrı transit yolunun daha iyi çalışabilmesi için sadece bu konu ile alakalı özel bir mevzuata ihtiyaç olduğunu ifade etmişti. O günün şartlarında adı geçen yol güzergahında ticari mal taşımacılığının develerle yapıldığı ve suistimallerin yaşandığı belirtilmekte idi. İşlerin böyle gitmesi halinde transit taşımacılığı durma noktasına gelebilirdi. Bölgede bulunan ormanların durumu da içler acısı idi. Yöre insanı kökleri ile çıkardıkları meşe odunlarını pazarlarda satmaktaydılar³¹. Asım

²⁹ BCA, 490.01.648.151.1-3; Bu tip vakalarla yalnızca sade vatandaş yüzyüze kalmıyordu. Milletvekilleri de yolculuk yaparken eşkıyadan nasiplerini almaktaydı. Buna örnek olarak Erzurum Mebusu Nafi Atuf Bey'in anlattığı şu olay kayda değerdir. "Erzincan'a 25 kilometre ve Yerhanı Jandarma Karakolu'na 1000 metre mesafede ve Yerhan ile Kırhan Karakolları arasında 20 kişilik silahlı eşkiya pususuna uğradık. Ben, çocuğum ve arkadaşım Kars Mebusu Ömer Kamil Bey soyulduk... soyulduktan sonra Yerhan Karakolu'na geldiğim zaman karakoldaki jandarmaları uykuda buldum... Erzincan'a geldiğimiz zaman bizimle konuşan halkı bu türlü soygunlardan ıstırap içinde bulduk. Bu türlü vakalar bilhassa köylerde sık sık vaki olmaktadır. Türk köylerinin uğramakta oldukları bu tecavüzler mal ve can emniyetini selbetmektedir ve neticede Türk halkını işinden ve köyünden bezdirmektedir. Gayri tabii ve binaenaleyh izalesi mutlaka lazım olan bu halin ora memurlarınca normal telakkisi düşünülecek bir meseledir. Evine barkına bağlanıp çalışan halkı, Dersim, Pülümür havalisinden inip taciz eden ve mahsullerini elinden alan şakilerin sık sık vaki olan tecavüzlerden süratle kurtarmak için tedbirler almak zamanı gelip geçmektedir." BCA, 490.01.648.151.1-5.

³⁰ BCA, 490.01.648.151.1-4. Bölgede asayişin bir türlü sağlanamamıştı. Bu Osmanlı döneminden beri büyük bir sorun olarak süregelmişti. Cumhuriyet yönetimi gerek kent merkezlerinde ve gerekse kırsalda asayiş temin edebilmek için yeni bir atılım başlatmıştı. Bu amaçla Osmanlı'dan kalma bildik bir uygulamayı yeniden ve daha geniş olarak, hayata geçirme kararı alınmıştı. 25 Haziran 1927 tarihli kanun mucibince 6 Eylül 1935'te Üçüncü Umum Müfettişlik kuruldu. (Cemil Koçak, *Umumi Müfettişlikler*, İstanbul, 2003, s.155-157)

³¹ BCA, 490.01.648.151.1-4.; Trabzon-Erzurum- Ağrı-Tebriz transit yolu, İran Şahı Rıza Pehlevi'nin Türkiye'yi 1934'ün yaz aylarında ziyaret etmesi ile yeni bir boyut kazandı. Yolum tamir edilerek, eski işlevselliğine kavuşması için harekete geçildi. Ayrıca aynı hat üzerine bir demiryolunun da yapılması gündeme geldi. (Ömer Erden, "1934

Bey, kısa ve uzun vadeli çözüm yolları üzerinde durmakta idi. Bunlardan birincisi Erzurum'a demiryolu bağlantısının kurularak tren seferlerinin bir an önce başlatılması idi³².

İkincisi de valilerin görev ve yetkileri ile ilgili idi. Genel olarak doğu illerinde görev yapan valilerin -o günkü yetkileri ile- başarılı olmaları oldukça zordu. Valilerin üzerinde bir kuvvete ihtiyaç var idi. Bu kuvvetin asli görevi, sadece işlerin takibi olmamalı idi. Uygulamaya yönelik yetkileri de olmalı idi. Herhangi bir olumsuzluğa anında müdahale edebilmeli idi³³.

Asım Bey Erzurum'daki çalışmalarını tamamladıktan sonra faaliyetleri hakkında bir rapor hazırlayarak, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği'ne sundu³⁴. Parti içerisindeki denetim mekanizması Erzurum il örgütünün faaliyetlerini, yapılan yeni düzenlemelerden sonra da kontrol altında tutmaya çalıştı. Bu amaçla hem başka illerden seçilmiş mebusları teftiş amacıyla görevlendirdi hem de Erzurum Mebuslarına³⁵ raporlar hazırlattı.

1933 yılında yapılan düzenlemelerden sonra, Erzurum il örgütünün ne durumda olduğunu öğrenebilmemiz için Erzurum Mebusu Nafi Atuf Bey'in³⁶ 28

Yılında Trabzon-Erzurum-Tebriz Transit Yolu ve Rıza Şah'ın Erzurum'a Gelişi", 23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluşun Gününe Erzurum 1.Uluslararası Sempozyumu, Ankara, 2002 s.842-854)

³² 30 Ağustos 1930'da Ankara-Kayseri-Sivas demiryolu tamamlandı. Başbakan İsmet (İnönü) tarafından açılışı yapıldı. Hükümet, bu yolun Erzincan ve Erzurum'a uzatılması kararı aldı. 18 Mayıs 1936'da çalışmalar başlatıldı. 6 Eylül 1939'da çalışmalar sonuçlandı. 20 Ekim 1939'da demiryolunun resmi açılışı yapıldı. (Konukçu, *Atatürk Döneminde Erzurum*, s..375-377.)

³³ BCA, 490.01.648.151.1-4. Asım Bey'in önerdiği sistem 23.Dipnot'ta açıklanan Umumi Müfettişlik kurumu idi.

³⁴ BCA, 490.01.648.151.1-4. Dönemin Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker'di. (Mahmut Esat Bozkurt, Recep Peker, Yusuf Kemal Tengirşek, *İlk İnkılâp Tarihi Ders Notları*, (Hazırlayan:Oktay Aslanapa), İstanbul, 1997, s.13,14.)

³⁵ IV.Dönem (1931-1935) Erzurum Milletvekilleri şunlardır: Ahmet Fikri (Tüzer), Asım Vasfi (Mühürdaroğlu), Hakkı Şinasi (Erel), Hüseyin Aziz (Akyürek), Nafi Atıf (Kansu), Nafiz (Dumlu), Necip Asım (Yazıksız) idi. (*Türk Parlamento Tarihi*, IV.Dönem, II, s.213-220.)

³⁶ 1890 yılında doğdu. Edirne nüfusuna kayıtlıdır. Milli Eğitim Bakanlığı Müsteşarlığı yaptı. Bu görevde iken III.Dönem milletvekilliği seçimlerine katıldı. Erzurum Milletvekili seçildi. IV. ve V.Dönemlerde Erzurum.VI.Dönemde Giresun, VII ve

**CUMHURİYET HALK PARTİSİ ERZURUM İL ÖRGÜTÜ'NÜN
1933 YILINDA YENİDEN YAPILANDIRILMASI**

Kasım 1934'te parti genel sekreterliğine gönderdiği yazı önemli bilgiler içermektedir. Buna göre; Asım Bey tarafından parti il örgütünde yapılan düzenlemeler başarılı olmuştu. Yeni idare heyeti, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilkeleri doğrultusunda çalışmakta idi. Partiye ilgi gösteren çevreler ve üyeler de idare heyeti'nden memnunnlardı. Sadece bir noktada noksanlık vardı. O da üye aidatları düzenli olarak ödenmiyordu. Parti il örgütü idare heyeti, yapmakta olduğu çalışma ile üyelerinin sayısını artırma yoluna gitmişti. Gösterilen gayret takdir edilecek boyutta idi. İdare heyeti arasında da dengeli bir uyum vardı. Bu heyetin çalışmalarını daha verimli kılabilmek için partiye ait uygun bir binanın yapılması gerekli idi³⁷.

Nafi Atuf Bey, parti örgütü ile ilgili görüşlerini yukarıda belirtildiği gibi açıkladıktan sonra Erzurum'un sosyal ve ekonomik durumuna da değindi: Yöre insanının yapılan inkılaplarda memnuniyet duyduğunu; Okur-yazar oranında artış olduğunu; dil inkılâbının şehirde heyecan yarattığını ifade etti³⁸.

Asım Bey'in yaptığı teftiş sırasında, Halkevleri konusuna da değinilmiş ve ilgili genelgeye rağmen bu kurumun parti bünyesinde henüz kurulmadığı aktarılmıştı. Nafi Atuf Bey'in raporundan edindiğimiz bilgilere göre; parti genel merkezinin üzerinde titizlikle durduğu Halkevlerinin, Erzurum'da da işlerlik kazandığından söz edilmekte idi³⁹. Halkevi'nde gençlik toplantıları yapılmakta, özellikle gençlerin binicilik, atıcılık ve kış sporları branşlarına ilgileri, kayda değer bulunmakta idi⁴⁰.

VIII.Dönemlerde Kırklareli Milletvekili seçildi. Nafi Atuf Bey, C.H.P teşkilatında çalıştı ve partinin genel sekreterliğine kadar yükseldi. 1949'da öldü. *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM III.Dönem, III, s. 248,249.)

³⁷ BCA, 490.01.648.151.1-5.

³⁸ BCA, 490.01.648.151.1-5.

³⁹ Erzurum Halkevi, 19 Şubat 1934'te Nurlu Şükri'nün evinde faaliyete geçti. İlk yıl üye sayısı 489'a ulaşmıştı. Halkevi kendine ait binasına ancak 1939 yılında taşınabilmişti. (Erdal Aydoğan, "Erzurum Halkevi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", 23 Temmuz Erzurum Kongresi ve Kurtuluşun Günümüze Erzurum, s.791,792.)

⁴⁰ BCA, 490.01.648.151.1-5.

Üzerinde durulan bir diğer konuda parti il örgütünün bir gazete çıkarması idi. Bu bir teklif olarak genel sekreterlik makamına sunulmuştu. Öncelikli amaç köylünün yurttan ve yöresinden haberdar edilmesi idi⁴¹. Çünkü bu kesimin, yaşanan büyük gelişmeler hakkında bilgilenmesi cumhuriyete bağlılığı bir kat daha artırabilirdi. Cehaletin önlenmesi için bir nebze olsun faydalı olabilirdi. Bütün çabalara rağmen okur-yazar oranındaki artış istenilen seviyeye gelememişti⁴². Köylerde okuma yazma bilen insanlar, bu gazete aracılığı ile halkı bilgilendirebilirdi⁴³.

Türkiye nüfusunun büyük bir kısmı tarımdan geçimini sağlamakta idi. 1929 ekonomik buhranından tarım sektörü de yoğun bir şekilde etkilenmişti⁴⁴. Erzurum'da geçimini tarımla sağlayanların mahsulü, özellikle yaşanan krizlerden sonra para etmemekte idi⁴⁵. Bu kesimin sorunlarının çözülmesi bir gereklilik idi. Çünkü bölge halkının büyük bir çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla geçinmekte idi.

⁴¹ BCA, 490.01.648.151.1-5.

⁴² 1935 yılında Türkiye genelinde okur yazar oranı %19.2 idi. (*Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, III, İstanbul, s.666.); 2000 yılında yapılan genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Erzurum'daki 12 yaş ve üstü faal nüfusun %83.64'ü okuma yazma bilmektedir. (*Erzurum Ekonomik Raporu 2005*, Erzurum, 2006, s.91.)

⁴³ Cumhuriyet Halk Partisi Erzurum il örgütü tarafından 1934 yılında böyle bir gazetenin çıkarılıp çıkarılmadığı yönünde herhangi bir bilgiye ulaşılamadı.

⁴⁴ 1929 yılındaki büyük iktisadi krizin etkisi ile yeni politikalar gündeme gelmişti. Piyasa ekonomisi ve özel sektöre dayalı sermaye birikiminin ve sanayileşme modelinin ertelenmesine karar verilmişti. Sonuçta sadece sanayi sektörü için planlı kalkınma başlatılmıştı. 1930'lu yıllarda her sahada vasıflı eleman kıtlığı, sermaye birikimi ve özel teşebbüs gücünün yetersizliği sebebiyle cumhuriyetin ekonomik alanda beklenen sıçramayı yapamaması üzerine devlet, zorunlu olarak, ekonomik alanda faaliyet göstermeye başlamıştı. (Emin Çarıkçı, "*Cumhuriyet'ten Bugüne Türkiye'nin İktisat Politikaları ve Neticeleri*", Yeni Türkiye, XXIII-XXIV, (Eylül-Aralık 1998), s.3243.); Bu doğrultuda ekonomik alanda Devletçilik prensibi benimsenmiş ve tarımda endüstrileşmeye devlet yön vermeye başlamıştı. Bütün tarım ürünlerini, ticarete elverişli tipler dönüştürmek, miktarını çoğaltmak ve özellikle dış pazarlarda rekabeti düşünerek üretim maliyetini artırmak, Hayvancılığı teşvik, hayvan cinsinin düzenlenmesi ve hayvan ürünleri endüstrisine yönelik kararlar alındı.(Afetinan, *Devletçilik İlkesi*, Ankara, 1972, s.138,139.)

⁴⁵ BCA, 490.01.648.151.1-5; 2005 yılı verilerine göre de Erzurum'da çalışan nüfusun %62.3'ü tarım sektöründe, %3.7'si ise sanayi sektöründe istihdam edilmektedir. (*Erzurum Ekonomik Raporu 2005*, s.91.)

CUMHURİYET HALK PARTİSİ ERZURUM İL ÖRGÜTÜ'NÜN 1933 YILINDA YENİDEN YAPILANDIRILMASI

Nafi Atuf Bey, seçim bölgesindeki sorunların halledilebilmesi için yöre insanının dileklerini de parti genel sekreterliğine aktardı. Halk arasındaki en büyük beklentilerin; Erzurum-Sivas Demiryolu hattının bir an önce kurulması olduğunu belirtti. Bu yolun işlevsellik kazanması ile ortaya çıkacak gelirden, Erzurum halkı payına düşeni alırsa, içinde bulunduğu ekonomik darboğazdan kısmen de olsa kurtulabilirdi⁴⁶. Ayrıca çiftçinin emeğinin paraya dönüşmesi için Erzurum'da bir şeker fabrikasının yapılması da istenilmekte idi⁴⁷. Bununla birlikte Buğday Koruma Kanunu'ndan Erzurum'un da faydalanabilmesi için köylü, buğdayın diğer vilayetlerde olduğu gibi Ziraat Bankası tarafından satın alınması da iletilen talepler arasında idi⁴⁸.

Sonuç olarak; 1933 yılında Erzurum Halk Partisi il ve kaza örgütlerinin yeniden düzenlenmesi amacı ile Çoruh (Artvin) Mebusu Asım Bey tarafından gösterilen faaliyet bu dönem itibarı ile başarılı olmuş ve Halk Partisi Erzurum'da

⁴⁶ BCA, 490.01.648.151.1-5; Demiryolu'nun Erzurum'a ulaşması ile ambarlarda çürümeyi bekleyen mahsul, bütün Türkiye'ye yayılacak ve senelerden beri yabancı ülkelere muhtaç olan halkımız, kendi mahsulünden istifade edebilecekti. Hatta bu mutlu olay bir kitap ile belgelenmişti. Erzurumlu tarihçi Abdurrahim Şerif Beygu tarafından "*Şimendifere Kavuştüğümüz Gün*" başlıklı kitap yazılarak, Erzurumlu adına teşekkür edilmişti. (Konukçu, *Atatürk Döneminde Erzurum*, s.375-377.)

⁴⁷ BCA, 490.01.648.151.1-5; 30 Eylül 1956'da Erzurum Şeker Fabrikası hizmete girdi. (*Cumhuriyet Ansiklopedisi*, II, İstanbul, 2002, s.308.); Besi hayvancılığı Erzurum'a şeker fabrikasının kuruluşu ile girmiştir. Şeker üretiminden arta kalan melas ve küspenin besicilikte değerlendirilmesi, ahır besiciliğini özendiren bir faktör olmuştur. (*Erzurum Ekonomik Raporu 2005*, s.41.); Erzurum'da ekilen sanayi bitkileri şekerpancarı, patates ve ayçiçeğidir. Şekerpancarı ve patates ekimi asıl 1950'lerden sonra, ayçiçeği ekimi ise 1970'lerde gelişmiştir. Erzurum Şeker Fabrikası'nın açılması ile ilde şeker pancarı ekimi başlamış ve yaygınlaşmıştır. 1960'ların başında 4650 hektar olan şeker pancarı ekim alanları 2001 yılında 6260 hektara çıkmıştır. (*Erzurum Ekonomik Rapor 2004*, Erzurum, 2005, s.126.)

⁴⁸ BCA, 490.01.648.151.1-5; Ülkemizde bugünkü anlamda ilk devlet müdahalesinin koşulları diğer bir çok ülkede olduğu gibi 1929 Ekonomik krizi ile hazırlanmıştır. Krizle birlikte buğday fiyatlarındaki büyük dalgalanmalar karşısında üreticilerin korunması amacı ile buğday piyasasına devlet müdahalesini öngören 3 Temmuz 1932 tarih ve 2056 sayılı Buğday Koruma Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunu 1935 yılında çıkarılan 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu izlemiştir. Devlet müdahalesinin yoğunluk kazandığı dönemse 1950 sonrası dönemdir. (Bülent Gökdemir, *Tarımda Piyasa Reformu*, Ankara 2004, s.42.)

yeni bir ivme kazanmıştı. Eski İl İdare Heyeti Başkanı Rıza Bey'in dönemindeki aksaklıklar, yerine seçilen Osman Bey döneminde giderilmeye çalışılmıştı.

Parti il örgütündeki yeni yapılanma, Erzurum Halkevi'nin de açılmasını hızlandırmıştı. Ancak üye aidatları yine bir sorun olarak varlığını devam ettirmişti. Erzurum ve çevresindeki güvenlik problemi de sorunlar yumağının bir parçasını oluşturmakta idi.

Erzurum Mebusu Nafi Atuf Bey'in 1934 yılında kaleme aldığı rapor da bir yıl önce yapılan düzenlemenin başarılı olduğu ve Erzurum için gerekli olan demiryolu yapımı, şeker fabrikasının açılması, ve Buğday Koruma Kanunu'ndan köylünün yararlanması belirtilmekte idi. Ancak Cumhuriyet Halk Partisi Erzurum örgütü 1930'larda sağlam bir alt yapıya sahip olmadığı için örgüt bazında sorunlar yaşamaya devam edecekti.

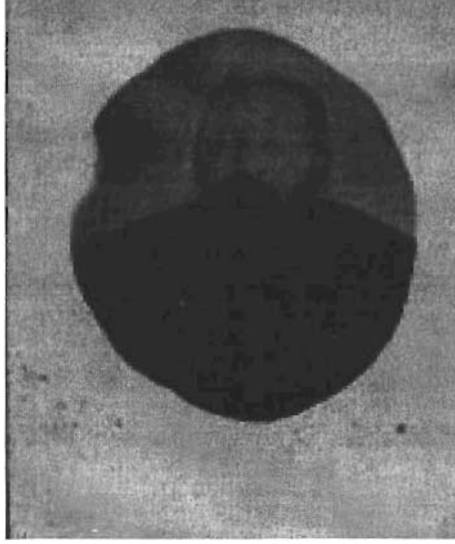
CUMHURİYET HALK PARTİSİ ERZURUM İL ÖRGÜTÜ'NÜN
1933 YILINDA YENİDEN YAPILANDIRILMASI

(MEHMET) ASİM BEY (US)
(ARTVİN)

(MEHMET) NAFİ ATUF BEY (KANSU)
(ERZURUM)

Korukcuzâde Rıza Bey
(Erzurum Cumhuriyet Halk Partisi Heyet-i
İdare Reisi)

**CUMHURİYET HALK PARTİSİ ERZURUM İL ÖRGÜTÜ'NÜN
1933 YILINDA YENİDEN YAPILANDIRILMASI**

Korukcuzâde Rıza Bey

Bedrettin (Gözübüyük) Bey

1922-1938

ERZURUM TİCARET ODASI BAŞKANI

CUMHURİYET HALK PARTİSİ ERZURUM İL ÖRGÜTÜ'NÜN 1933 YILINDA YENİDEN YAPILANDIRILMASI

ÖZET

Cumhuriyet Halk Partisi Erzurum il örgütü 1933 yılında Çoruh (Artvin) Mebusu Asım (Us) tarafından teftiş edildi. İl örgütünün bir çok konuda yetersiz olduğu anlaşıldı. Üye kayıtlarının ve hesap işlerinin düzenli olarak tutulmadığı tespit edildi. Partiye karşı halkın ilgisinin de az olduğu görüldü. Bunun sebepleri üzerinde duruldu. Sorunları çözmek için önce örgüt içerisinde değişikliğe gidildi. Yeni bir yönetim kurulu işbaşına getirildi. Vali ile parti örgütü arasındaki kopukluk giderilmeye çalışıldı. Partinin toplumsal görevlerini yerine getirebilmesi için ildeki diğer kurumların yardım ve desteği sağlandı. Geniş tabanlı bir oluşum üzerinde duruldu. 1934'te de Erzurum Mebusu Nafi Atuf Bey, Erzurum'da incelemelerde bulundu. Bir yıl önce yapılan düzenlemenin sonuçları üzerinde durarak, şehrin sorunları ile ilgili çözüm önerilerinde bulundu.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Cumhuriyet Halk Partisi, mebus, teftiş, 1933.

ABSTRACT

Republican Public Party, Erzurum city organization was detected by Asım (Us), member of parliament from Çoruh (Artvin) in 1933. It was realised that city organization had a lot of failure in a lot of fields. It was found out that member registers and accountiny issues were not recorded regularly. It was also realised that public had little interest against the party. The reasons of this were investigated. In order to solve the problems firstly some changes were carried out inside the party organization. A new management board was given responsibility. The gap between the governor and party organization was tried to solve. In order for the party to perform social duties, help and contribution of other organisations in the city were provided. A wide-based formation was taken over. In 1934, Nafi Atuf (Kansu), the member of parliament of Erzurum made some investigations in Erzurum. By reviewing the results of detection made a year ago, some solving suggestions about the problems of the city were advised.

Key Words: Republican Public Party, Erzurum, member of parliament, detection, 1933.